

Милан ГРОМОВИЋ
ПРЕСЕК СТАЊА
У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Филозофски факултет
Универзитета у Новом Саду

(*Српска књижевност данас: зборник радова са округлих столова* 2014–2017, прир. Миро Вуксановић, Огранак Српске академије наука и уметности/Службени гласник, Нови Сад/ Београд, 2018, 331 стр.)

Зборник радова *Српска књижевност данас* настао је обједињавањем свезака саопштења са четири округа стола који су одржани у Огранку САНУ у Новом Саду. Циљ и задатак овог пројекта САНУ јесте својеврсни пресек стања у српској књижевности, а посредно и у једном ширем, друштвено-политичком и културолошком оквиру, чији је књижевност неизоставан део. Према речима академика Мира Вуксановића, приређивача најпре четири свеске са округлих столова, а онда и зборника у целини, „основна намера пројекта је да се дефинише савремени српски књижевни корпус. То значи да се добије кратак али што обухватнији приказ савременог књижевног стварања на српском језику, у свим жанровима...“¹ на просторима где српска књижевност настаје и узглобљује се у шири друштвени контекст. Концепт пројекта није имао строго утврђене формалне аршине који би учеснике округлих столова ограничио или усредредио на издвојене књижевноисторијске токове, већ су учесници имали слободу да се унапред организују, поделе задужења и наступе као добро уигран тим.

На првом округлом столу, „Српска поезија данас“, говорили су Славко Гордић, Бојана Стојановић-Пантовић, Драган Хамовић, Ђорђе Деспић и Тања Крагујевић. О кризи читања поезије у Европи и код нас, као и о њеном егзистенцијалном карактеру, писао је Славко Гордић у огледу „О савременом српском песништву“. Гордић савремену српску поезију сагледава кроз „три виса“, истичући да је први вис загладаност поезије у судбину и опстанак народа, да други казује „да“ Богу, супротно становишту Готфрида Бена о Богу као „лошем стилском принципу“, а да је трећи „критичка поезија“, јер „ма колико се хранила митом, сном, лектиром и библиотеком, поезија не може без уплитања у послове стварности“ (22). Ставовe о пес-

1 *Српска књижевност данас: зборник радова са округлих столова* 2014–2017, прир. Миро Вуксановић, Огранак Српске академије наука и уметности/Службени гласник, Нови Сад/ Београд, 2018, стр. 15. Сви даљи наводи из овог издања биће обележени бројем странице у главном тексту.

ничком ангажману последњих година, рефлексивности у поезији, уредништву, али и о новим читањима и тумачењима књижевних критичара Славко Гордић уоквирује мишљу о бављењу поезијом као борби за стварност и за постојање, цитирајући Ненада Милошевића: „сем у поезији, ништа се не догађа“ (26).

У уводима својих реферата Бојана Стојановић Пантовић („Криза и обнова савремене српске поезије“) и Драган Хамовић („Српска поезија и њено сећање“) савремено српско песништво проматрају кроз призму геополитичког и културног дискурса. Уз осврт на закључке Лорне Штрбац, Б. С. Пантовић наводи да и поезија трпи због разводњавања културе у мору глобализма и одсуства културне политике на простору бивше Југославије. Хамовић уочава исти вид угрожености поезије проистекле из културног рата – појаве о којој говори Слободан Антонић. Политичка превирања националне и глобалистичке струје мишљења прешла су и на терен културе, а о „аутономији у књижевности, о књижевној области као простору за изражавање слободе“ могло се говорити последњи пут „у жеку ратова деведесетих“ (38). На трагу становишта Кшиштофа Карасека да „поезија није литература, али користи исте алатке“ и има „дубљи“ и „узвишен смисао“ Бојана Стојановић-Пантовић издваја стваралачке поступке неговане у поезији модернизма и постмодернизма, који су или канонизовани или оспорени.

Реферат Ђорђа Деспића „Путања модерне српске поезије“ читаоцу осветљава два смера анализе савремене српске поезије: „сагледавање поетичко-естетичких особина“ поезије и одређивање њеног „статуса и функције у нашим друштвеним и културним, али и опште у цивилизацијским околностима“ (48). И Тања Крагујевић се бави развојним процесима савременог српског песништва. У раду „Кућа од речи, и друге реминисценције“ она тај развој оцењује не кроз групе, кружоке и генерације, већ кроз визуру индивидуалних поетика, од књиге *Сајбер-зен* Саше Радојчића, која „гради и испуњава празнине“, преко поезије „софистицираног усвајања хетерогености света“ Ане Ристовић, поетског уобличавања „света у хаосу, у сталном преобликовању“ у делу тј. „језик планети“ Љубомира Симовића, све до Николе Вучића и „кнеза таме“ Новице Тадића.

Константа у свим излагањима с првог округлог стола јесте оцена да је савремена српска поезија, па и поезија уопште, нестала или се тек спорадично појављује на полицама књижара; да је њен положај тежак и опстанак упитан (јер није подобна свету потрошње) и да је криза читања потпомогнута развојем технологија и променом система вредности савременог човека.

На другом округлом столу, „Српска проза данас“, радове су изложили Марко Недић, Радивоје Микић, Јован Делић и Петар Пијановић. Уочавајући „поетички плурализам и полиморфност“ савремене српске прозе, Марко Недић у огледу „Српска проза данас: критички

преглед“ истиче две врсте промена књижевности: спољашњу, условљену друштвено-политичким околностима, ратним сукобима и сл, и унутрашњу – „промену поетичких парадигми“. Основно полазиште текста „Српска проза данас или од задовољства до стрепње“ Радивоја Микића су управо „социјално историјски услови у којима књижевност постоји“. Након сагледавања књижевнокритичких ставова Стојана Новаковића и Светислава Вуловића о усменој и писаној књижевности и о времену када је књижевност играла изразито значајну друштвену улогу, Микић закључује да је положај књижевности данас крајње незавидан, јер се „поглед на књижевност опет идеологизовао“ (90). У савременој српској прози Радивоје Микић не види, старим речником књижевне теорије казано, школе, покрете, већ само „тенденције које, с времена на време, буду носиоци неке књижевне моде, брже или спорије, силазе са сцене...“ (92). Тендеције Микић прати кроз призму промене жанра. Савремена српска књижевност примат даје роману, који је постао „лабораторијска књижевна врста“, на начин на који је то била лирска песма у авангарди.

Јован Делић прилог „Чудо опстанка и освајање простора слободe“ заснива на низу питања и одговора. Задатак питања је навођење догађаја, док су одговори у функцији одгонетања улоге књижевности у њиховом расветљавању и разумевању. Историјски потреси попут светских ратова, логора, комунистичке револуције, техничко-технолошког напретка, сеоба народа, обележили су једно столеће, а књижевност је сведочила о њима и када је историографија ћутала. Као и Радивоје Микић, и Делић указује на социјални оквир и амбијент у којем савремена проза настаје: „Од средине шездесетих година књижевност је, посебно у Београду, имала функцију освајања социјалних слобода и забрањених простора духа, односно разбијања табу тема“ (100).

Оглед „Видови модерности у савременој српској прози“ Петар Пијановић започиње књижевнотеоријском поставком. Најпре дефинише термин „модерност“ као неочекиван, неистрошен и ненормиран списатељски поступак, позивајући се на књигу *Естетика језика* Јана Мукаржовског. Прегледни осврт на савремену српску прозу аутор је направио тако што је издвојио онај део прозе у којем је модерност битно тематско и поетичко одређење, при чему је сама модерност схваћена као „норма која истрошене и поновљене обрасце приповедања смењује и надомешта оним што је ново и аутентично“ (120). Овакав поступак реактуелизације у савременој српској прози Пијановић тумачи кроз утицаје александријске школе и кроз поступак парафраза, која „казује што је већ речено, али том казивању даје 'вишак смисла'“ (111). Петар Пијановић указује на различите видове модерности: чињенице из стварности поткрепљују фантастику у дуалном и „расточеном“ свету прозе Данила Киша; друга дела и њихови јунаци инкорпорирају се у грађу романа Миодрага Булато-

вића и Борислава Пекића; Борхесов поступак документовања приче маштом налази се код Александра Гаталице; приповедачки поступак „очуђења стварносне равни“ уочен је код Радована Белог Марковића, а „осавремена прустовска осећајност“ у роману *Camera obscura* Горана Милашиновића. Важно место у Пијановићевом прегледу заузима Владан Матијевић, са својим збиром „поетичке различитости“, али и представници нове генерације, Кеџмановић и Владушић, верни сведоци „злосрећне судбине појединца и колектива“, као и писци нове митске завичајности – Маловић, Срдић и Шејтинац.

„Српска књижевна критика и есејистика данас“ назив је трећег округлог стола, на којем су говорили Милан Радуловић, Саша Радојчић, Марко Паовица, Соња Веселиновић и Игор Перишић. Есеј „Књижевна критика и српска културна идеологија данас“ Милана Радуловића даје преглед и генезу књижевнокритичке мисли у другој половини 20. и на почетку 21. века. Српску књижевност у социјалистичком периоду аутор одређује као неомодернистичку, а критику која ју је следила назива „плуралистичком“ и смешта је у период између 1950. и 1980. године. Претходници плуралистичке критике су Зоран Мишић и Михиз, а њени представници имају заједничку визију „да је књижевност човекова слободна и самосврховита стваралачка делатност која смисао садржи у самој себи, а не у неким циљевима пројектованим у другим човековим активностима“ (134). Реафирмација високог модернизма допринела је осветљавању „понорних токова српске духовне традиције“ садржаних у фолклорној традицији, средњем веку, византијској духовности и др. „Критика постмодернизма“ обухвата период 1980–1990. године, када је књижевност „демократизована у двоструком смислу: прво, почела (је) да уметнички обрађује историјске теме и животне истине које су тиштиле народ који о њима није смео да јавно говори и, друго, књижевност је разарала идејни и идеолошки монизам“ (139), а критика Николе Милошевића, Предрага Палавестре и др. испратила је контекст политизације и демократизације српске књижевности. Радуловић „неоконзервативну књижевну критику“ сагледава у светлу обнављања традиције, тј. „још једне ренесансе“ наше књижевности. Овај вид критике испратио је „реафирмацију и реинтерпретацију свих битних садржаја српске културне традиције“, док је „српска културолошка критика у новом веку“ до данас на задатку тумачења „унутрашњег духа“ књижевности и његовог узглобљавања у карактер српског културног обрасца.

Саша Радојчић у реферату „Савремени српски есеј“ најпре скреће пажњу на формално-садржинску неодгонетљивост есеја, која се, почев од Монтења и Бекона до Лукача и Адорна, не може дубље одредити од дефиниције „краћи ненаративни прозни текст у коме аутор износи своје мишљење о неком питању – и?“ (159). Као могући критеријум за класификацију, тј. преглед савременог српског есеја

Радојчић узима личност аутора, из које произлази однос према теми о којој се пише, зависно од тога да ли пише песник, прозаиста или критичар, научник. Есеји српских савремених песника усредсређени су на „настојање да се образложи повезаност тадашње српске књижевности, али и културе у целини, са националном и светском традицијом“ (161). Врховни домети есеја наших савремених прозних писаца садржани су у Кишовом залагању за аутономију уметности критици тоталитаризма; у свеобухватности и визији целине дела Светлане Велмар-Јанковић; у есејима о есеју Јовице Аћина и др. Аутор истиче важан сегмент савремене српске есејистике – неговање научног есеја који укључује и књижевнокритичке осврте и доживљава процват у филозофским разматрањима високе ерудиције Сретена Марића, у методолошком (само)разумевању есеја Славка Гордића, психоанализи Владете Јеротића.

Марко Паовица даје обимнији преглед савремене критичке мисли у раду „Стари и нови мисионари: српска дневна књижевна критика данас“. Одређујући појам „дневне критике“, њене жанрове и начин деловања у друштву, Паовица скреће пажњу на преломне године утемељивања традицијски или антитрадицијски настројене књижевне критике – 1983. и 1984. Прекретницу су изазвале књиге *Критичка књижевност* Предрага Палавестре и *Господар њрича* Александра Јеркова. У остатку свог рада аутор даје опширан преглед, својеврсни лексикон преко четрдесет критичара и њихових релевантних књижевнокритичких оцена. Поред освртања на дневну књижевну критику проистеклу из путева утртих у првој половини осамдесетих година, Марко Паовица анализира и стање у петнаестогодишњем раздобљу које јој претходи.

„Критичари и критика у српским књижевним часописима данас“ је рад Соње Веселиновић који уоквирује визију округлог стола, јер је периодика неизоставан сегмент израза и културног утицаја књижевне критике. У раду су наведени сви часописи без којих је развој савремене књижевне критике незамислив, као ни књижевноуметничка баштина која је, засигурно, проистицала из ње. Поред периодике, књижевним критичарима и уредницима припада високо место у овом тексту, јер је њихово залагање било пресудно за редовно излажење часописа, као и за њихов квалитет. Временски период на који се ауторка осврће обухвата период од последње две и по деценије: од часописа *Реч* и критичара које је окупљао уредник Тихомир Брајовић; *Лейојиса Мајшице српске* са уредницима: Славком Гордићем, Драганом Станићем и Слободаном Владушићем; преко *Књижевних новина*, *Поља*, *ProFemine*, *Корака до Повеље* и *Књижевной мајазина*.

Игор Перишић у раду „Од Александра до Александре: Кратка панорама савремене српске теоријске академске критике и есејистике (критичари рођени у периоду 1960–1970)“ приказује сведене

„књижевноисторијске портрете“ 17 књижевних критичара и критичарки из наведеног раздобља, са циљем да створи њихов „општи, теоријски лик“. Српску теоријску академску критику и есејистику Перишић сагледава кроз три типолошке одреднице: „Интегралистичка теоријска критика и метакритика“, „Школа опште књижевности“ и „Феминистичка и апартна теоријска критика“. Доказ да је аутор успео у намери видљив је у сваком од портрета, који су систематично обухватили кључне тачке прегнућа критичара и њихов рад осветлили у контексту једне од три групе. У разматрање првог типа Игор Перишић је у свој рад уврстио критичаре који на релевантан начин репрезентују сваки наведени тип, рецимо, у први, Александра Јеркова, Тихомира Брајовића и Мила Ломпара.

Четврти округли сто обухватио је две сесије: „Српска драмска књижевност данас“, у којој су учествовали Љиљана Пешикан Љуштановић, Светислав Јованов и Миливоје Млађеновић, и „Књижевност за децу данас“ са двоје дискутаната – Јованом Љуштановићем и Зораном Опачић. Као почетак пуног развоја савремене српске драме Љиљана Пешикан Љуштановић у огледу „Динамично огледало културе – српска драма у другој половини 20. века“ узима време настанка драме Ђорђа Лебовића и Александра Обреновића *Небески огред* (1955), која „спаја реалистичку причу са симболичко-филозофским промишљањима о вредности живота и природи зла“ (246). О развоју различитих токова савремене српске драматургије ауторка проговара кроз сажето осветљавање поетичких особености драмских писаца чије дело сачињава жилу куцавицу савремене српске драме: Миодрага Павловића, Јована Христића, Велимира Лукића, Михица, Александра Поповића, Борислава Пекића, Љубомира Симовића, Душана Ковачевића, Слободана Селенића, Јована Ђирилова и др.

О четири модуса савремене српске драме говори Светислав Јованов у есеју „Средином пута, устрану – савремена српска драма 2000–2015“. „Трагикомични модус“ обухвата корпус драмских дела која „представљају наставак таласа који је у српској драматургији зачет средином последње деценије“ (262) – Биљана Србљановић, Небојша Ромчевић и Горан Марковић. Претеча „постмодерног модуса“ је драма *Dolce vita* Светислава Басаре, а типични представник Маја Пелевић са својим делом *Поморанџина кора* (2005). „Постмодерно-критички“ модус усмерен је на драме које „испољавају наглашен критички ангажман у односу на актуелне друштвене и цивилизацијске противречности и ломове у српском друштву“ (265). „Критички модус“ обухвата радове Милана Марковића, Олге Димитријевић, Данице Николић и др.

Књижевношћу за децу бавили су се Миливоје Млађеновић у раду „Српска драма за децу данас“, Јован Љуштановић у тексту „После ’великог праска’: општа књижевноисторијска скица“ и Зорана Опачић у прилогу „О живој води: савремена поезија и приповедна проза

за децу и младе“. Настанак књижевне критике и почетак академског изучавања књижевности за децу у педесетим и шездесетим годинама 20. века представља „велики прасак“, с којим Јован Љуштановић почиње своју анализу. Прозна остварења књижевности за децу свој развојни пут почињу седамдесетих година, а Љуштановић ће у посебном поглављу направити пресек стања реалистичког романа за децу. Миливоје Млађеновић говори пак о неутврђеном статусу драме за децу, њеној жанровској двострукости и синкретичности, те уочава четири раздобља у развоју овог жанра: прво, обележено делом Јоакима Вујића и Змаја, друго, од Нушићеве једночинке *Наша деца II* до *Пејелује* Живојина Вукадиновића, треће (1944–1994) и четврто од 1994. године до данас. Зорана Опачић у научноистраживачки метод укључује појам „наивности“, односно, „наивне песме“, преузет из есејистике Бранка Миљковића, како би указала на улогу дечје емоционалности у савременој поезији и прози за децу.

Вредности овог пројекта САНУ за српску књижевност су вишеструке. Кључни књижевноуметнички и књижевнонаучни феномени једног изразито плодног литерарног корпуса немирне и турбулентне епохе у зборнику *Српска књижевности данас* представљени су систематично, књижевнокритички и књижевноисторијски целисходно, једном речју – свеобухватно. Уреднички уводници, организациона способност и приређивачка вештина уредника дале су домаћи задатак свим образовним и културним институцијама.